

Pojem a podstata práva

1.1 Pojem práva

Definovat jasně a výstižně pojem „právo“ je problém, který se pokoušela vyřešit po tisíce let celá řada brilantních autorů. I přes jejich snahu se stále vedou spory o to, co tento pojem přesně znamená. **Proto dnes máme poměrně přesnou představu o tom, co právo je, neznamená to však, že známe všechny jeho prvky, součásti a vlastnosti.** O těchto dílčích otázkách práva se stále vedou spory, které mají vliv na to, jakými pravidly se máme řídit. Toho, co v současnosti právní věda ví o právu, však není málo.

Pojem „právo“ je spojován s více významy, je to tzv. **polysém**. Níže ukážeme, že nejčastěji se setkáme s tzv. právem ve významu objektivního práva a právem ve smyslu subjektivního práva. To je do velké míry způsobeno tím, že pojem práva není striktně ohraničen. Setkáme se zde nejen s právními normami, ale například také s právními principy atp. S pojmem práva dále souvisí právní vztahy a obecně aplikace práva, stejně jako jeho psychologické působení, které je spjato s právním vědomím subjektů, jejich právní motivací apod. Lidé chápou pojem práva různě a spojují s ním různé významy. Je však důležité rozlišit **dva odlišné významy pojmu právo:**

- **Právo objektivní** – souhrn nebo systém právních norem.
- **Právo subjektivní** – právní normou určená možnost chování nebo jednání právních subjektů. Pojem „subjektivní právo“ lze nahradit pojmem „oprávnění“. Subjektivnímu právu (oprávnění) obvykle odpovídá právní povinnost jiného právního subjektu. Spojení „subjektivní povinnost“ však již nepoužíváme, neboť jiná než subjektivní povinnost nemůže být.

Objektivním právem, které je označované také jako právo v objektivním smyslu, nejčastěji rozumíme platné právo (pozitivní právo), které představuje

právní řád státu. **Objektivní právo** tedy není nic jiného než **soubor právních norem (pravidel lidského chování garantovaných státem)**. Není však vyloučeno, že objektivním právem rozumíme také právo přirozené či souhrn práva přirozeného a pozitivního. Obvykle když hovoříme o právu objektivním, máme na mysli právní normy či jejich systém. Například věta „*Právo v České republice je výsledkem normotvorného procesu*“ odkazuje na právo ve smyslu objektivním, tedy na objektivní právo.

Ve většině případů je subjekt (normotvůrce) objektivního práva odlišný od adresáta práva. V těchto případech objektivní právo charakterizujeme jako právo **heteronomní**, tj. stanovené zvnějšku. Představíme-li si jakýkoli zákon, jedná se o pramen heteronomního práva. Pokud je však normotvůrce totožný s adresátem, hovoříme o právu **autonomním**. Prostřednictvím autonomního práva si svá (subjektivní) práva a povinnosti ukládají sami účastníci právního vztahu svým právním jednáním nebo smluvním dojednáním. Adresát a normotvůrce splývají vjedno. Proto například i smlouvu můžeme někdy chápat jako pramen objektivního práva – jsou v ní obsažená pravidla (která chápeme jako právo objektivní), která stanoví, jak se subjekty mohou chovat (stanoví jim subjektivní práva a povinnosti).

Subjektivním právem (právo v subjektivním smyslu) rozumíme **míru možného chování oprávněného subjektu**. Subjektivní právo je to, co adresát právní normy (objektivního práva) může učinit (jak může jednat), neboť mu to objektivní právo dovoluje. Jedná se o možnost, kterou subjekt (adresát) nemusí využít. Je-li subjektu stanovena povinnost určitým způsobem se chovat, pak se jedná o nutnost – adresát je povinen uposlechnout.

Ukážeme-li si pojem „subjektivní právo“ (oprávnění) v praxi, můžeme se setkat například s větami: „*Znám svá práva*“, „*Kupující má právo od smlouvy odstoupit*“, „*Každý má právo na život*“ atp. Nezapomeňme, že právo subjektivní musí plynout z práva objektivního. Zjednodušeně můžeme říci, že právo objektivní stanoví, jaká má kdo práva subjektivní.

„Při rozlišování objektivního a subjektivního práva totiž, na rozdíl od např. třídění práva veřejného a soukromého atd., nejde o různou kvalitu právních norem, nýbrž jednou (v případě práva objektivního) o právní normy a podruhé (v případě práva subjektivního) o určitou možnost chovat se podle nich, resp. v jejich rámci.“ (KNAPP, V. Teorie práva. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 51.)

Knapp tím uvádí, že slovo „právo“ má dva naprosto odlišné významy – je to slovo, které označuje dvě naprosto odlišné věci (asi jako slovo *los*, které může znamenat jak zvíře, tak výherní kupon), což v některých případech může vést k záměně těchto významů.

Podle Viktora Knappa provází rozlišování objektivního a subjektivního práva nepřesnost: Rozdíl mezi pojmy „subjektivní právo“ a „objektivní právo“ je z velké části způsoben češtinou. Podobné problémy jsou také v němčině a některých dalších jazycích. V angličtině se například pro tyto dva významy používají odlišná slova: *right* pro právo subjektivní a *law* pro právo objektivní.

1.2 Právo a další normativní systémy

Člověk žije ve společnosti, v jejímž rámci vznikají nejrůznější mezilidské vztahy. Tyto vztahy od samotného počátku pospolitého života vyžadují určitá pravidla chování. Od nejstarších forem regulace prostřednictvím zvyklostí či obyčejů až po přísně formalizovaná pravidla současnosti.

Právní systém však nepůsobí ve společnosti sám. Vedle něj se setkáme také s jinými normativními systémy, jako je například morálka, náboženské normativní systémy, ale také například móda. I tyto systémy obsahují normy – pravidla, jak se chovat v určitých situacích, která jsou více nebo méně obecná, ale která na rozdíl od právních pravidel nejsou spojená s veřejnou (státní) mocí a autoritou.

Právo nepůsobí ve společnosti izolovaně, musí nalézt vhodný poměr k ostatním normativním systémům. Obvyklé je spojování právních pravidel a pravidel morálních. Pověšimnout si například můžeme stále těsnějšího provázání právních norem a norem sportovních (sportovních pravidel).

Nejvyšší soud přikládá sportovním pravidlům význam, který přímo spojuje tato sportovní pravidla s rolí právních pravidel:

„Pravidla chování pro lyžaře, vydaná Mezinárodní lyžařskou federací FIS, obsahují normy, jejichž dodržováním má být zajištěna bezpečnost uživatelů sjezdovky, a slouží tak k předcházení vzniku škod, s nimiž zákon

spojuje odpovědnost. I když nejsou obecně závazným právním předpisem, jsou tato pravidla pro lyžaře na sjezdové trati závazná, a to bez ohledu na to, zda jsou pramenem práva či nikoliv, jak je namítáno v dovolání.“ (Nejvyšší soud, čj. 25 Cdo 1506/2004)

Nejvyšší soud tak při svém rozhodování přisuzuje význam i sportovním normám. Tyto normy se tím sice nemění na normy právní, ale doplňují mezery, které v právu mohou být.

S uvedenými normativními systémy se právo prolíná i v předmětu, který reguluje, a tím je **lidské jednání či chování**. Jednotlivé systémy se vzájemně překrývají, regulují-li stejné chování. Například vražda nebo zabití člověka jsou v mnoha případech považovány jak za porušení právní normy, tak současně za porušení normy morální. Někdy i zabití člověka může být v souladu s právní normou či normou morální. S nedovoleným odebráním věci (někdy nazývané jako krádež) je to podobné, ačkoli zde již dochází k většímu rozvolnění morálních a společenských standardů oproti normě právní, která je podobně striktní jako v předchozím případě.

Ideální situací je, když právní normy a normy jiných normativních systémů spolu souhlasí. Z pohledu efektivity práva je nežádoucí, pokud jsou ve vzájemném rozporu. Takový rozpor však obecně nemá žádný vliv na platnost právních norem – pouze ve velmi výjimečných případech lze uvažovat o tom, že právní normy, které jsou v extrémním rozporu s morálkou, nejsou platnými právními normami (blíže viz poslední kapitola). Nejčastější případy jsou však takové, kdy se právní normy a ostatní normy zcela míjejí – vůbec spolu nijak nesouvisí. Pokud právní normy a morální normy spolu vůbec nesouvisejí, říkáme, že je právo **amorální**. Například určení hlavní a vedlejší komunikace je z pohledu sportu, módy nebo i morálky úplně nepodstatné. Pro normy právní to však je významné.

Od všech ostatních normativních systémů se právo odlišuje některými charakteristickými znaky, které jsou vlastní pouze jemu:

- a) **Všeobecná závaznost**, tj. právními normami jsou povinni se řídit bez rozdílu všichni ti, kterým jsou tyto normy určeny. Každý – bez výjimky – je povinen uposlechnout právní normy. Jakákoli výjimka nebo odchylka musí být výslovně stanovena právní normou.
- b) **Vynutitelnost práva státem**, tj. schopnost státu vynutit dodržování právních norem v případě, jsou-li porušeny. Stát musí disponovat příslušnými

- mechanismy k tomu, aby dokázal zajistit splnění povinností uložených právní normou i v případech, kdy tato povinnost není dobrovolně splněna.
- c) **Zvláštní forma**, tedy vnější podoba, kterou právo musí mít. Tím se právo spojuje s určitými formami, aby nebylo zaměnitelné s jinými normativními systémy. Tato forma je stanovená státem, a to i v případech, kdy stát tvůrcem normy není, jako je tomu u právních obyčejů. Formu spojujeme nejen s vnější jevovou stránkou, ale také s procesem tvorby (vzniku) práva. Formou práva proto rozumíme spojení procesu a jeho výsledku.

1.3 Právní stát

Právo je spojeno se státem. Stát právo vytváří (je tvůrcem práva) nebo alespoň uznává, uskutečňuje právo (prostřednictvím svých orgánů), ale zároveň je také adresátem práva (právní normy regulují jeho chování či vůbec jeho existenci). Stát právo vytváří, podílí se na jeho uplatňování ve společnosti a také bývá adresátem právních norem. I pokud však činnost státu reguluje zákon, státem vytvořený (například občanský zákoník, který považuje stát za právnickou osobu), hovoříme o právu heteronomním, a nikoli autonomním.

Stát nemůže jednat jinak, než jak mu výslovně ukládají právní normy. Realizovat státní moc lze pouze na základě a v mezích práva. Toto omezení vyplývá z Ústavy, zákonů a dalších právních aktů a z mezinárodních smluv. Pokud hovoříme o zákonnosti, máme tím na mysli všeobecnou vázanost právem, které podléhá také stát. Ústava České republiky tento požadavek formuluje v čl. 2 odst. 3: „*Státní moc slouží všem občanům a lze ji uplatňovat jen v případech, v mezích a způsoby, které stanoví zákon.*“

Pro spojení práva a státu jako určité politické a mocenské organizace společnosti má stěžejní význam požadavek **primátu práva nad státem**, který se projevuje v ideji tzv. **právního státu**. Stát nemá právo plně pod svou mocí – stát je právu podřízen a musí je respektovat. I v případech, že stát (prostřednictvím svých orgánů) může právo změnit, může tak učinit pouze dopředu stanoveným způsobem, a ani tak s ním nemůže činit cokoli. Tuto myšlenku někdy nazýváme „vláda práva“, která je vyjádřením toho, že stát je vázán právem.

Princip právního státu je natolik významný, že přesahuje do všech součástí práva, do každého právního institutu či pravidla. Například Nejvyšší správní soud jeho význam v některých součástech práva vnímá takto:

„Podle čl. 1 odst. 1 Ústavy je Česká republika právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana. Součástí pojmu právního státu v jeho soudobém chápání je vyloučení libovůle při výkonu veřejné moci. K tomu slouží při rozhodování o právech a povinnostech, děje-li se tak vydáváním formalizovaných individuálních aktů aplikace práva zákonem stanoveným procesním postupem, tedy i u rozhodnutí vydávaných v daňovém řízení, zpravidla odůvodnění takových aktů. Smyslem a účelem odůvodnění je především ozřejmit, proč správní orgán rozhodl, jak rozhodl, neboť jen tak lze ověřit, že důvody rozhodnutí jsou v souladu s právem a nejsou založeny na libovůli (srov. v tomto ohledu judikaturu Ústavního soudu, např. jeho nález ze dne 6. 3. 1997, sp. zn. III. ÚS 271/96, publikovaný pod č. 24/1997 Sb. ÚS, viz též www.usoud.cz). Obsah odůvodnění proto musí být takový, aby uvedený účel, tedy zajištění přezkoumatelnosti rozhodnutí, byl naplněn. Tak tomu je, jsou-li z odůvodnění patrné důvody rozhodnutí v kontextu všeho podstatného, co předcházelo jeho vydání a mělo vliv na jeho obsah. Pausálně definovat požadovaný ‚minimální‘ rozsah odůvodnění, aby bylo v konkrétním případě ještě přezkoumatelné, dost dobře nelze, neboť toto je vždy kontextuální a individuální kategorií – zrcadlí se v něm zejména průběh předchozího řízení, především procesní aktivita stran a prováděné dokazování, povaha skutkových a právních otázek, které byly v řízení řešeny, a v rozhodnutí, jímž bylo jiné rozhodnutí přezkoumáváno, i povaha a rozsah přezkumné činnosti orgánu, který ve věci rozhodoval, jak vyplývá z konkrétní procesní úpravy.“ (Nejvyšší správní soud, čj. 7 Afs 212/2006-74)

Otázky

1. Charakterizujte pojem práva, zejména se soustředte na to, že se jedná o pojem, který má více významů.
2. Odlište od sebe subjektivní a objektivní právo.
3. Charakterizujte tzv. právní stát.
4. Vyjmenujte charakteristické znaky práva.
5. Odlište od sebe právo a ostatní normativní systémy.
6. Jaké vztahy mohou panovat mezi právem a jinými normativními systémy?
7. Vysvětlete, co znamená, když řekneme, že je právo amorální.
8. Charakterizujte pojem „vláda práva“.

Citovaná a použitá literatura

- VEČEŘA, M., DOSTÁLOVÁ, J., HARVÁNEK, J., HOUBOVÁ, D. *Základy teorie práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2004.
- BOGUSZAK, J., ČAPEK, J., GERLOCH, A. *Teorie práva*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001.
- GERLOCH, A. *Teorie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.
- HARVÁNEK, J., a kol. *Teorie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008.
- HOLLÄNDER, P. *Základy všeobecné státovědy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009.
- HUNGR, P., PRUSÁK, J. *Objektivní a subjektivní právo: vybrané problémy*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1983.
- KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995.
- KUBŮ, L., HUNGR, P., OSINA, P. *Teorie práva*. Praha: Linde, 2007.
- VEČEŘA, M., GERLOCH, A., SCHLOSSER, H., BERAN, K., RUDENKO, S. *Teória práva*. Bratislava: Poradca podnikateľa, 2007.